

Gündogdy han

Category: Kitapcy,Taryhy şahslar
написано kitapcy | 22 января, 2025
Gündogdy han «RUS SERKERDESI» GÜNDOGDY

Türkmenleriň ata-babalary hasaplanylýan oguzlaryň gadymy Rusuň syýasy we etniki taryhynda görnükli orun eýeländigi köplere mälimdir. Bu barada ähli rus sene ýazgylarynda diýen ýaly agzalyp geçilýär. Ýone sene ýazyjylarynyň işlerinde oguz hanlarynyň atlaryna gabat gelmek kyn. Munuň hem sebäbi olary oguz hanlary däl-de hut rus serkerdeleri hasap edipdirler.

Şeýle-de bolsa oguz serkerdeleriniň biri barada sene ýazgylarynda has dolurak maglumat berilýär. Şol batyr bilen baglanyşykly wakalar bizi alyslara ~ XII asyryň 90-njy ýyllaryna sary alyp gidýär. Şol döwürler Kiýew knýazlygyny iki knýaz ~ Swýatoslaw Wsewolodowic bilen Rýurik Rostislawowic dolandyryar eken. Olaryň ikisi hem beýik Kiýew knýazlary hökmünde tanalypdyr. Şol uçurlar oguz serlerdeleriniň arasynda Gündogdy han (rus sene ýazgylarynda «Кюнтугды» diýlip atlandyrylýar) giň meşhurlyga eýe bolup ugrapdyr. Ol Kiýew knýazlygynyň öz duşmanlaryna garşı guraýan her bir ýorişine gatnaşypdyr. Onuň abraýynyň artyp, beýgelip barmagy bir baýara ýaramandyr. Ol töhmet atyp, serkerdäni knýaz Swýatoslawyň ýanynda ýamanlapdyr. Knýaz ýalan gep-gürrüne gübə ynanyp, 1190-njy ýlda Gündogdyny tuşsg etmäge buýruk beripdir.

Knýaz Rýurik Rostislawowic köp garaşdyrmán bu meselede özünüňem pikiriniň bardygyny ýaňzydyp, oguz hanynyň tarapdary bolup çykyş edýär. Kiýew knýazlarynyň arasyndaky gapma-garşylyk ýetjek derejesine ýetensoň, ahyrsoňy Gündogsy azatlyga goýberilýär. «Ol gaharyna bäs gelebilmän polowesleriňkä gidipdir». Bu setirler, megerem, Rýurigiň sene ýazyjysyna degişli bolsa gerek. Ol ýazgylarynda gönüden-göni Swýatoslawy günükärlemese-de, ony öz günäsini boýun alan adam hökmünde suratlandyrypdyr. Akademik B.A.Rybakowyň pikiriče, sene ýazyjysy ~ «Oguzlaryň uly dosty» hana duýgudaşlyk

bildiripdir.

Gündogdy bolsa öz wepadat nökerlerini yzyna tirkäp, gypjak (polowes) hany Toglynyň huzuryna barypdyr. «Polowesler muňa diýseň begendiler» diýip, sene ýazyjysy habar berýär. «Olar Rusuň haýsy künjegine ýöriş etmelidigi barada ýygy-ýygydan pikir alşyp başladylar». Gündogdy han Rus topragyna birnäçe çozuslary amala aşyrýar. 1191-nji ýylyň gyşynda ol gypjak hanlary Togly we Akguş bilen Kiýewe sary ýörişe ugrady. Ýolda ýesirlige alınan duşman esgeri olara Swýatoslawyň öz goşunu bilen Kuldeýurewo şäheriniň eteginde söweše taýýar bolup durandygyny habar berdi. Muny eşiden Togly bilen Akguş yza döndüler. Gündogdy bolsa öz göwnüne degen knýazdan ar almak hyjuwy bilen barha öňe süýşyärdi. Haçanda onuň ýygny Ros derýasyna ýetende aldym-berdimli söweş boldy. Güýçler deň däldi. Hanyň goşunu yza çekiliп ugrady. Şol wagt derýanyň doňy çözülip, gaty köп esger heläk boldy, köpüsi ýesir düşdi. Oguz hany az sanly nökeri bilen yzyna dolanmaly boldy.

Gündogdy iki ýyllap diýen ýaly Kiýew knýazlygynyň serhet ýakalaryna çözup, ýerli ilata gün bermedi. Knýazlygyň goşunu 1192-nji ýylyň arly tomsuny serhet ýakalaryny gorap geçirmäge mejbur boldy. Sabyr käsesi püre-pür bolan Rýurik ahyry gypjaklylaryň üstüne ilci ýollady. Gepleşik geçirmäge gypjak atlylaryny yzyna tirkäp, Gündogdy han geldi. Sene ýazyjyynyň bellemegine görä, Rýurik gypjaklylara serpaý baryny ýapypdyr. Gündogda bolsa, öz ýanynda galmagy teklip edip, Ros derýasynyň boýundaky galalaryň birine hökümdar bellemegi wada beripdir. Bu barada «Gündogdy ajaýyp rus galasyň eýesi bolansoň, gapma-garşylyk öz-özünden çözülipdir» diýip, S.A.Pletnýowa ýazýar.

«Taryhy öwrenijiler oguz hanyna rus şäherini elde saklamak ýeňil düşmez diýip çak edipdirler» diýip, rus emigranty D.A.Rasowskiý ýazypdyr. «Ýöne gara örtüklileriň (Rusda oguz birleşmesi), olaryň hanlarynyň Kiýew Rusynda tutýan orny, oýnaýan roly barada, olara men diýen knýazlaryň hem sarpa goýmaly bolandyklary hakynda ýatlanynda, şübhelenere hiç hili esas galanok. Has soňra, XVI asyrda moskwaly hökümdarlaryň rus şäherlerini goramagy tatar szazadalaryna ynanmaklarynyň özi hem

taryhy öwrenijileriň nähak ýere alada galandyklaryny görkezýär».

Iň täsin ýeri, rus halky Gündogdy hakynda dürli-dürlı görnüşlerde bolan wakalar döredipdir. B.A.Rybakowyň pikirine görä, Suhan Odihmantýewiç (1192-nji ýyl diýlip bellenilýär) baradaky ýazgylarda hut Kiýew knýazy bilen oguz hanynyň arasyndaky oňsuksyzlyk barada gürrüň edilýär. Onuň soñunda Rusuň ody bilen girip, küli bilen çykan «Rus serkerdesi» Suhanyň tussaglykdan boşansoň göwün edip, ýaraly ýüregi bilen gypjaklylaryňka gidişi beýan edilýär. Hanyň ar alyjylykly çozuşlary hakynda hiç zat agzalmaýar. B.A.Rybakov ýazgyda şeýle setirleriň bardygyny ýatlaýar:

«Ýene-de polowes çöllüğine, Rusy döş gerip goraýan atly batyrlara gözüň kaklyşýar. Olaryň türki atlaryna geň galyp oturasy iş ýok. Sebäbi XII asyryň ikinji ýarymynda Rusy poloweslerden bu topragyň günortasynda ~ Stugno we Ros aralygynda mekan tutunan torklar (oguzlar -Ö.G.) ýa-da «gara örtükliler» gorardylar. Gara örtükliler rus družinalary bilen garylyp-gatylyp gidipdi. Tork hanlary rus goşunlarynyň gullugynda durup, atly goşunlara serkerdelik ederdiler».

Bolan wakada hanyň üstünden şikaýat eden näkesiň we Kiýew knýazynyň hereketleri ýazgarylyp, oguz serkerdesiniň gahrymançylygynyň bolsa tarypy ýetirilýär. Oňa göwün edip, Gypjak çöllüğine gitmegine adalatsyzlygyň garşysyna edilen hereket hökmünde garalýar. Rus halkynda öz topragyny goran gerçek barada, ine, şeýle ýakymly ýatlamalar galypdyr.

Öwez GÜNDÖGDYÝEW,
taryhçy. Taryhy şahslar